

ПРАКТИКА ЯК ЕЛЕМЕНТ ТВОРЧОСТІ

В.А.Куц

*лаборант навчально-методичної лабораторії
політико-соціальних досліджень при кафедрі філософії та політології
ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди”*

Стаття присвячена аналізу феномена практики, як похідної і елемента творчості. Особлива увага приділена розгляду діяльній природі практики, її якісним формам і процесу перетворення у творчість.

Ключові слова: творчість, практика, діяльність, праця, розвиток.

Філософське осмислення поняття “творчість” у контексті виробничо-практичної діяльності, актуальне і сьогодні. Існувала традиція, – не зжите ще і досі, – вважати творчою працею, сферою творчості виключно мистецтво, науку, пізнання, інші види духовної діяльності. При цьому не враховувалося, що духовна діяльність – прецінь не єдина сфера творчості. Творчість духовна – це органічний складник творчості матеріальної, де також створюється нове, таке, чого не існувало допріч, що і фіксується, – і відображається, у свідомості. [6, 185]. Тим не менше, при розгляді видів творчості, залишається за межами дослідження саме матеріально-практична її форма; вважається, що вона “властива кожній людині, як пам’ять, фантазія, мислення, але не як практика” [10, 36]. Зрозуміти сутність творчості можливо лише на основі ґрунтовної рефлексії виникнення і формування її в практиці: “Розвинувшись із матеріальної, духовна діяльність зберігає генетичний зв’язок зі своїм джерелом. Вони – елементи єдиного процесу створення людського світу” [8, 19]. Отже, “основою творчості є практика, як процес матеріального перетворення дійсності” [12, 237].

Перетворююча діяльність, в сучасному виробництві, існує і на рівні індивідуального трудового процесу. Однак, лише тоді, коли його здійснює кваліфікована творча людина, майстер своєї справи. Відомо немало майстрів, котрі в самій простій праці мають блискучі результати – мистецтво слюсаря, пекаря, водія etc. Визначальним для такого трудового процесу є: творчий підхід до справи, обдарованість, невдоволеність і бажання «зазирнути за обрій». Проте, це не означає, що творча праця не є максимальним напруженням сил і волі. Творчий потенціал людини невичерпний, а професійна закріпленість не є абсолютною перешкодою для всебічного і гармонійного розвитку.

Г.Гегель одним із перших помітив та відзначив: “...чим багатший предмет, який визначається, чим більше різних сторін являє він для розгляду, тим різноманітнішими можуть бути сформовані на їх основі визначення” [7, 334]. Саме таким, – невичерпним як сама творчість, – предметом дослідження виступає творчість – основа людського життя і культури, без якої неможливе створення всіх матеріальних і духовних цінностей, що їх творить та споживає (використовує) людина.

Поняття “творча діяльність” охоплює працю: вченого, науковця, проектувальника, конструктора, письменника, художника, артиста, представників багатьох інших професій та спеціальностей [4, 27-28]. Найчастіше під змістом творчості розуміється інтелектуальна і практична діяльність, в результаті якої створюються матеріальні і духовні цінності з ознаками новизни і суспільної значимості. Відомо, що погляд на творчість як на діяльність, як на працю, утвердився не одразу. Та все одно і перш за все - це праця. Хоча й неможливо визначити працю вченого, артиста, композитора тощо як «процес обміну речовин між людиною і природою», ці види творчої діяльності є працею [14, 9].

У сфері духовного виробництва праця, дійсно, не є безпосередній обмін речовин між людиною і природою. Вона виступає як процес, що здійснюється між людиною і суспільством, і лише через ряд опосередковуючих, перехідних ланок, і в найбільш загальному вигляді, включена в сукупну суспільну працю, виявляється як процес обміну речовин, здійснюваний між людиною (суспільством) і природою [14, 13]. Тут потрібна неабияка обережність, адже, м’яко кажучи, не будь-яка праця є творчістю. Критерієм творчих параметрів (змісту, форми, характеру) праці виступає продукт праці, за умови, що він є новим та соціально-значущим. Окрім розподілу праці на фізичну і розумову, треба розглядати її крізь призму

співвідношення репродуктивного і продуктивного в трудовій діяльності. Між ними немає чіткої межі, їх елементи взаємно проникливі, але суттєва різниця є. Репродуктивна діяльність займає зазвичай найбільшу частину робочого часу працівників сфери матеріального виробництва, сфери обслуговування тощо. Репродукція є повторенням вже існуючого і збереженням встановленої якості, слугує закріпленню і відтворенню досягнутих результатів, усталенню і стабільності умов життєдіяльності людини та суспільства. Лише коли з'являється нагальна необхідність створення чогось якісно нового, включається і починає діяти механізм творчої дії. Працю і творчість не можна ні ототожнювати, ні протиставляти. Хоча в діяльності вченого ці два моменти зливаються, утворюючи процес наукової творчості. Для вченого – творити – означає працювати віддано і наполегливо, йти від незнання до нового знання.

Дійсна творчість – складний, бездоганно діалектичний процес, який передбачає взаємопроникнення деструктивних і конструктивних начал, передбачає поруч з утвердженням нового заперечення старого, не тільки творення, але й руйнування в ім'я цього творення. Створення видатного шедевра мистецтва, нової наукової теорії тощо потребує розриву з укоріненими поглядами, розумовими стереотипами, традиційними рішеннями і підходами, вимагає розплавити застиглу структуру і тим самим зробити можливим новий сплав ідей. Саме це є результатом творчості всіх видатних людей науки. Отже, утвердження нового, в процесі творчої діяльності завжди передбачає руйнування старого і перемогу над ним. Але ця перемога діалектично суперечлива, адже нове не може виникнути без використання, утримання, – зняття, – елементів старого, без засвоєння минулого. Нове не виходить з порожнечі, наступність – обов'язкова умова, закладена часом. Тому, лише в якості елемента культури нове може визнаватися продуктом творчої діяльності, а сам процес – творчістю [20, 4-10].

В основі всіх науково-технічних відкриттів і соціальних змін лежить творча праця, цілеспрямована предметно-практична діяльність. Без неї зупиняється прогрес цивілізації. "Прогрес (від лат. Progressus) – рух вперед, успіх – напрям розвитку, для якого характерний перехід від нижчого рівня до вищого" [17, 382]. Творче начало закладене в самій основі праці. За своїм соціальним призначенням воно є засобом вирішення суперечностей між суб'єктом виробництва і об'єктивною дійсністю заради задоволення потреб.

Виходячи з соціальної ролі творчості її можна виділити, як особливу форму

суспільно-історичної практики, а її специфічною функцією – створення нових матеріальних і духовних цінностей. Творча діяльність властива лише людині, тому саме в ній виявляється активна роль першої.

Технічна творчість відрізняється від наукової і художньої тим, що є синтезом розумової і фізичної праці. В самому процесі творчої праці закладене моральне задоволення, напруга, критичні міркування, пошуки, очікування, результат. Матеріальний стимул при цьому не ігнорується взагалі, а переводиться на другий план. Початковим поштовхом може слугувати визначений вид виробничих проблем: прохання про допомогу, вдало підказана думка тощо. Поступово людина набуває особливого смаку в дослідженнях, її приваблює сам процес праці, виявляється стійка внутрішня потреба роздуму і аналізу. Під час пошуку з'являється почуття радості і задоволення, росте повага колег, відчувається особлива потрібність своєї праці [11, 58].

Ідея необхідності естетичного освоєння сучасного виробництва народилася на початку ХХ ст., але лише в 60-х рр. воно набуло характеру економічної і соціальної необхідності й оформилося в новий вид суспільної практики – дизайн. Необхідність дизайну була обумовлена розвитком масового виробництва і культури. Як наслідок соціального і науково-технічного прогресу, дизайн є одночасно однією з його рушійних сил [14, 103-111].

Творча діяльність у сучасному виробництві існує і на рівні індивідуального трудового процесу. Професійна обмеженість не абсолютна перешкода для всебічного і гармонійного розвитку людини, вияву її творчого потенціалу. Підтвердженням цього є наукова творчість [2, 26-29]. На думку відомого математика і філософа А. Пуанкаре: "вчений вивчає природу тому, що вона прекрасна. Якби природа не була прекрасна, вона не була б варта того, щоб її знати" [18, 212-213]. Естетичний момент у пізнанні є однією з форм опосередкованого впливу практики. Естетичне ставлення до світу, це ідеальне, породжене практичними потребами. За своїм значенням воно безкорисливе, але не протилежне практично-корисному.

Творчий процес в науці органічно входить у творчі процеси інших видів діяльності. Звертаючись до всіх сфер людської життєдіяльності, він розкриває їх сенс для суб'єкта, попереджує його практичну діяльність, належить всім життєво важливим ситуаціям, виконує роль спрямовуючого елемента, як засіб і умова творчого формування особистості. Це визначає справжню суспільну і культурну цінність науки, її право виступати в якості найбільш дієвого, гуманного і точного

інструмента теоретичного і практичного оволодіння природою, перетворення ресурсів і багатств природи в “предмет для людини”.

Творчість вченого успішно розвивається і встановлюється як все більше активоване цілепокладання. В системі суспільних продуктів результат такої діяльності не зводиться до його утилітарних характеристик. Об'єктивна причина, власне наукового ходу життя – перетворення світу складовими творчого процесу в науці, як знаряддями соціального розвитку. Якщо їх рух підкоряється досліднику і визначений потребами пізнання й прогресу, він знаходить в цьому найвищій прояв своєї натури [13, 82].

Наука здатна виступати в якості міри творчої свободи. Вона надихає і спонукає, знаходить активізуюче, чинникне начало у власній природі, зумовлює вдосконалення людського способу життєдіяльності і тим самим – людини, визначає ступінь взаємної обумовленості соціальної системи і індивідуальної творчості. За словами академіка П.С.Александрова, для вченого це означає: “що він відчуває себе учасником всього духовного життя і культури даної епохи. А у вищих випадках – учасником духовного життя всього людства” [1, 4]. Прояв творчих сил і здібностей в процесі утвердження людини, розширення меж пізнання, можливі лише як творча діяльність, у формах і продуктах якої вони сприймаються більш всього яскраво і точно.

Рух до істини – соціальна задача. Засоби, якими користується вчений – соціальні. При всіх суб'єктивних розбіжностях наукової творчості вона завжди зберігає риси суспільного походження, що детермінує внутрішню логіку біографічних фактів, ставлення до явищ і понять, різних зв'язків теорії і досвіду. В межах суспільної практики, а не, навіть видатної, індивідуальності, слід розглядати феномен творчої ініціативи, надії, звички, настрою, коли оригінальність поглядів вченого трансформується в продуктивність виду діяльності, або цілої галузі виробництва [21].

Наука, як регулятивно-нормативна сутність суспільного життя, відкриває звеличений характер пошуку істини. Свобода прояву творчих здібностей вченого має значення необхідного і регулятивного елемента суспільної діяльності, і виражається більш повно у прогресі можливостей суспільної людини, коли вона піднімається над боротьбою в природі “всіх проти всіх”. Наукова праця обирає духовну і матеріальну перспективу законів краси, дотримання яких означає прогрес традицій, принципів і методів творчості. “Краса, безкорисливість, насолода участю в загальнолюдському русі, здатні виступати в

ролі фрагментів концептуального моста між творчими силами вченого і його проблемами, що не раз зафіксовано історією науки” [16, 67].

Наукова творчість – безпосередня «участь» здібностей в процесі діяльності, принципи якої не обтяжують особистість. Вона вільно володіє вмінням відслідковувати думку у всіх її вигинах, актуалізує все позитивне значення уяви, фантазії, інтуїції, коли логічно неможливе стає можливим [19, 75]. Евристичний метод свідомості розкриває зрілість творчих сил дослідника, вміння оперувати всіма формами мислення і чуттєвості, втягувати їх в межі задуму, підкоряти розвитку цілепокладання, яке сприяє захопленості проблемою. Пов'язуючи дієвість естетичного феномена з розвитком наукового мислення, творчість вченого конкретизує реальну суперечливість між внутрішньою необмеженою людською здібністю пізнання і її дійсним існуванням в окремих, зовнішньо обмежених і обмежено пізнаючих, людях. Це, безумовно, позначається на продуктивності дослідника. Так само і на внутрішньому устрої подій, що визначається характером самопочуття і динамікою емоцій. Переживаючи обмеженість, вчений включає в оціночну роботу буденну свідомість і почуття, але також і теоретичні, і почуття організовані художньо, які є продуктом дуже глибоких узагальнень. Це природна обмеженість, оскільки людина не може охопити, рівно відобразити природи всієї, повністю. Але наука тому і втілює в собі величний характер пошуку істини, нормативну сутність суспільного життя, що вона завжди, фактично, обирає істинне, а не приємне! Обмеженість знімається суспільною формою існування суб'єктивного, яка виступає соціальною характеристикою цілеспрямованої практичної діяльності, що усвідомлюється життєво необхідним засобом творчого перетворення світу [3, 112]. Суб'єктивне набуває глибокої впевненості, протиставляючи її труднощам досягнення цілей пізнання, в контексті яких воно заявляє, що завдяки цьому в розумові і чуттєве переживання приходить новий образ повноти життя – незадоволеність існуючим. Впевненість і незадоволеність - середовище такого ставлення, через яке проходить вся гама людських рішень, орієнтованих на те, що виходить з існуючих в єдності логічної і чуттєвої основ мотивуючої свідомості. Цей процес завжди індивідуальний, чим характеризується естетичне пізнання, тому немає технічної, наукової, художньої впевненості, або незадоволеності, але є впевненість і незадоволеність інженера, вченого, художника. Діалектика впевненості і незадоволеності визначає творчий полюс науки, до якого схо-

дяться психологічний, логічний, емоційний мотиви естетичного начала в науковій діяльності.

Естетичний феномен у науці пов'язаний із об'єктивною формою буття суб'єкта. Тому реалізація творчих можливостей, являючи собою процес народження нового знання, виступає як свідомо праця людства. Особисті якості обдарованої людини, необхідні для успіху в предметній діяльності, розкриваються тільки в сфері праці. Саме тут виникають наукові або технічні норми творчості, еволюціонуючи особисту потребу шукати, що співпадає в об'єктивному моменті повного перетворення поза особистого у особисте і пояснюється механізмом спілкування. Створений фрагмент істини, як і матерія життя вченого, включається в актив перетворення світу, влітається в конкретне розмаїття соціально-історичного досвіду, виникає через потребу, нагальну необхідність, спілкування з іншими людьми. "Наукова думка – за словами В.І.Вернадського – більш за все пов'язана зі всіма іншими проявами духовної творчості людини" [5, 160-161]. Спілкування визначає соціальну цілісність людини, причетність всіх її здібностей до суспільного продукту, накладає на них відбиток цієї причетності. Творчість породжує творчість.

У цьому випадку логічним елементом наукової праці не є весь його зміст, хоча і являє собою виключну цінність. Лише в сукупності з потужною виховною силою виявляється повнота ставлення, і через конкретний образ - присвячення себе улюбленій справі, вона діє як творча спонука, детермінує потребу в найбільш досконалії системі пізнання світу – системі перетворення, має виразно-смыслову і індивідуально-характерну функції. Вплив культурного середовища, як рухомої єдності традицій, законів, стилів, поглядів на творчу манеру, позицію вченого, викликає у відповідь ставлення нової творчої широти. Тільки в умовах нового, гуманного, суспільства наукова діяльність і наукове знання визначають якісне зрушення у всій системі діяльності, коли людина перестає бути фізичним агентом процесу виробництва і виступає в ролі невичерпного джерела творчого підходу до буття [9, 88].

Пошуки істини виникли завдяки їх людському способу існування, вираженому в особ-

ливостях людського мозку і специфіці суспільної сутності наукового пошуку. Якісно новий ступінь діяльної самостійності, – самодіяльність, – наукова творчість, зростає в конкретному русі людського досвіду – у зв'язку з його естетичною природою, а не в супереччій, і обов'язково відображає якість системи цього росту. Соціально-економічний лад життя знаходить свій пробний камінь в цінності людської природи, перспективах і реальності людського само здійснення, повнота якого співпадає з однією з найважливіших потреб суспільної людини [15, 22-23].

Акумулюючи всі потенції і результати адаптивно-адаптуючої діяльності, практика сприяє створенню оптимальних для життєдіяльності середовища, умов існування, розвитку і вдосконалення людей, їх здоров'я, впевненості в історичній перспективі тощо. В межах практики формується той діяльно-творчий спосіб ставлення до дійсності, який виводить людину за рамки пристосувальної поведінки і визначає розвиток всієї матеріальної і духовної культури, всіх форм її життєдіяльності. Таким чином, приходимо до розуміння, що:

- практика є матеріальна, чуттєво-предметна, свідомо, цілепокладаюча діяльність людини з освоєння і перетворення природи, суспільства і себе;
- практика – не проекція знань на дійсність, а дійсність – предмет практики не тільки заради знань (у реальному житті практичний інтерес виходить далеко за межі знань і науки);
- практика – критерій істинності і цінності співвідношень: "необхідність–свобода", "утилітарне–безкорисливе", "цивілізоване–нецивілізоване";
- прогрес і успіхи суспільства визначаються не стільки рівнем розвитку наукового пізнання і знання та запровадженням його в сферу виробництва, скільки зростанням гуманістичних засад, і проявляється там, де соціальне життя базується на найвищих, неперехідних духовних цінностях, на принципах свободи, справедливості, добра і краси.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Александров П.С.* Взгляды учёного // Наука и жизнь. – 1974. – № 8. – С. 3-8.
2. *Борев Ю.Б.* Эстетика. – М.: ПИ, 1988. – 496 с.
3. *Бухалов Ю.Ф.* О диалектике субъективного и объективного // Ленинская теория отражения и современная наука. – М.: Наука, 1966. – С. 110-120.
4. *Вавилова И.А.* О взаимоотношении правового и нравственного регулирования общественных отношений // Философские науки. – 1966. – № 6. – С. 23-30.

5. *Вернадський В.І.* Робота з історії знань / Вибрані праці. – К.: Наукова думка, 2005. – 300 с.
6. *Гайдєнко П.* Творчество / Философская энциклопедия: В 5 Т. – М.: Советская энциклопедия, 1970. – Т. 5. – С. 184-186.
7. *Гегель Г.В.Ф.* Сочинения. – М.: ИЛ, 1929. – Т. 1. – С. 333-340.
8. *Давыдова Г.А.* Творчество и диалектика. – М.: Наука, 1976. – С. 19-22.
9. *Эйхгорн В.* Человек как творец своего жизненного процесса. – М.: Наука, 1972. – С. 85-89.
10. *Енин И.А., Шумилин А.Т.* Проблемы структуры и логики творчества / Проблемы философии. – К.: КГУ, 1978. – Вып. 44. – С. 35-38.
11. *Еремеев Б.И.* Социально-экономические проблемы технического творчества. – М.: Мысль, 1967. – 126 с.
12. *Копнин П.В.* Введение в марксистскую гносеологию. – К.: ПИ, 1966. – С. 232-239.
13. *Новикова Л.И.* Искусство и труд. – М.: Высшая школа, 1974. – 176 с.
14. *Новосёлов Н.С.* Умственный труд: его сущность и некоторые тенденции развития. – Свердловск: УГУ, 1972. – С. 9-13.
15. *Петров Ю.В.* Эстетический чинник процесса научного поиска: Автореф. дисс. ... канд. филос. н. – К.: КГУ, 1975. – 27 с.
16. *Пути и средства эстетического воспитания* / Под ред. Н.И.Киященко, И.А.Комикова. – М.: Наука, 1989. – 192 с.
17. *Соціологія* / За ред. В.Г.Городяненка. – К.: Академія, 2003. – 560 с.
18. *Спиркин А.Г.* Основы философии. – М.: ПИ, 1988. – 592 с.
19. *Товмасын С.С.* Философские проблемы труда и техники. – М.: Наука, 1972. – С. 221-224.
20. *Человек в условиях НТР* / Под ред. Л.П.Татарниковой. – Хабаровск: Знание, 1975. – 119 с.
21. *Шиллер Ф.* Собрание сочинений. – М.: Мысль, 1957. – Т. 6. – С. 81-85.

Стаття надійшла до редакції 27.05.2009 р.

